

BAKA L. PATRIK

Gőzerővel a világ körül

Dávid Ádám: *Millennium expressz-trilógia*

„– Ne aggódj, mindent saját kezűleg szereltem
kiselejtezett alkatrészekből.”
(Zsiga; Dávid Ádám: *Millennium expressz – A potyautas*,
5.)

A könyvkiadási tendenciákat szemrevételezve úgy tűnik, a steampunk jelenség hathatósan meghihatolt a magyar irodalmat, s különösen igaz ez annak ifjúsági dimenziójára vonatkozóan. A pöfögő gőzgépek és csikorgó fogaskerekek hajtotta fantasztikusabbnál is fantasztikusabb masinériák, s a viktoriánus kor varázsa a fiatal olvasókorosztály körében hatványozott figyelmet tudhat a magáénak, a gőzbe-
tyár szerzők és köteteik pedig idehaza is mindegyre csak szaporodnak. Ebben a folyamatban kétségkívül orosz-
lándrészt vállal a Főnix Könyvműhely, olyan írók témába vágó műveit jelentetve meg, mint Vivien Holloway, Szilágyi Zoltán, A. M. Aranth és mások, de a klasszikusan szépirodalmi műhelyként számon tartott Magvető is nyitott volt az irányzatra, hiszen Lakatos István kitűnő ifjúsági regényei ennek berkein belül láttak napvilágot. A Tilos az Á Könyvek Dávid Ádám *Millennium expressz-trilógiájával*¹ járult hozzá a hazai ifjúsági steampunk kánon terjeszkedéséhez.

Szerzőnk, köteteinek írásakor a vernei hagyományhoz nyúlt vissza, és a megcélzott korosztály igényeit figyelembe véve kívánta meg újjáéleszteni azt, visszanyesve a kiterjedt leírásokat, helyettük pedig a párbeszédes cselekményszöveget és kalandot állítva előtérbe. Dávid Ádám hősei mindenesetre éppúgy körbeutazzák a világot, mint a nagy előd karakterei, számos regényében, rengeteg ismeretet gyűjtve az út során. A kulturális, történelmi, földrajzi vonatkozások és átszövődések végig jellemzik a *Millennium expressz-trilógiát*, ám mindezt úgy, hogy a cselekmény nem napjainkban, de a tizenkilencedik század alkonyán, egész pontosan 1896-ban játszódik.² A befogadók számára ilyenformán kerül egymás mellé a kor megannyi szereplője és története, Gárdonyi – azaz Ziegler – Gézától³ kezdve a világhírű illuzionista, Harry Houdinin át II. Miklós orosz cárig, olyan klasszikusok tájait használva háttérül, mint *Az arany ember*, a *Winnetou*-regények vagy épp a *Drakula*.

1 Az egyes részek adatai: DÁVID ÁDÁM, *Millennium expressz – A potyautas*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2013 (a továbbiakban MEF); UŐ., *Millennium expressz – A fogoly*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2015 (a továbbiakban MEF); UŐ., *Millennium expressz – A tudósító*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2017 (a továbbiakban MET). Az oldalszámokat a főszövegben, zárójelben adjuk meg. Az első rész kitűnő borítója Futaki Attila, a másodiké és a harmadiké pedig Németh Gyula alkotása.

2 A Gyermekek- és ifjúsági irodalom fórum kritikusa ennek kapcsán jegyzi meg: „A könyvnek a legnagyobb erénye a hatalmas és pontos kultúrtörténeti tabló rajza a millenniumi ünnepség évéből, 1896-ból.” Lásd: ILDIKÓ, *Vonatromantika, Gyermekek- és ifjúsági irodalom*, 2014. = <http://www.gyermekirodalom.hu/?p=6908>

3 Kis következtetés, hogy Ziegler Géza csak a harmadik kötetben kerül említésre Gárdonyiként, noha választott nevét nem 1896-ban kezdte el használni.

4 Egy interjúban a szerző arról vall, regényével egy olyan piaci úrt is ki kívánt tölteni, miszerint egyetlen könyv sem használta meghatározó helyszínként a vonat belső terét a magyar ifjúsági irodalomban, noha időközben felnőtt az a generáció, aki a *Thomas*, a *gőzmozdonyon* nevelkedett. Lásd: Ayhan GÖKHAN, *Megkérdeztük Dávid Ádámot*, Bárka online, 2014. = <http://www.barka-online.hu/megkerdezteuk/3970-megkerdezteuk-david-adamot>

5 A meghatározás a következő, a regények világépítési sajátosságait és mikéntjét is részletesen taglaló interjúból származik: Kiss Orsi, *Dávid Ádám: Egy digitális benszülöttest is lenyűgözhet Houdini*, Könyves blog, 2015. = http://konyves.blog.hu/2015/07/03/clavid_adam_egy_digitalis_benszulottest_is_lenyugozhet_houdini

6 Ezt a vonatkozást emeli ki a Magyar Nemzet könyvkritikája is: FICSOR Benedek, *Tilos az Á Könyvek: tanulság izzadságszag nélkül*, Magyar Nemzet, 2014. január 1. = <https://mno.hu/grund/tilos-az-a-konyvek-tanulsag-izzadsagszag-nelkul-1208149>

Hőseink egy titokzatos gőzösön, a tulajdonképpeni főszereplőnek is tekinthető Millennium expresszen utazzák be előbb Európát, majd Észak-Amerikát, aztán Ázsia vadregényes tájait. Fontos azonban, hogy a mindenkori kiindulási pont a vonat lesz; a rá való feljutással veszi kezdetét a cselekmény is, s utazásaik során a szereplők csak egy-egy rövid, kényszerű időszakra hagyják hátra a járművet, amiről mindenekelőtt azt érdemes tudni, hogy:

– Egy kerekeken guruló árvaház, igen – felelte Zsiga. – A szabályzat első paragrafusa kimondja: „A Millennium expressz egy túlnyomórészt fiatalok potyautasokat szállító, közhasznú vasúti szerelvény, amely ideiglenes lakhelyként szolgál, és a közétkeztetés mellett közoktatási funkciókat is ellát.”

[...]

– A második paragrafus szerint „amennyiben az újonnan érkező potyautas személyi iratainak ellenőrzése 1. pozitív, akkor a vészhelyzet elmúlása után haladéktalanul el kell juttatni hozzátartozóihoz; 2. negatív, akkor ideiglenes millenniumi státuszba kerül”. (MEP: 16; 13.)

A vonat lakói közt szerepelnek olyanok, akik csak egy fordulóra válnak a közösség részévé, az idézetben említett Zsiga azonban a szerelvényen született, és több mint tíz évig el sem hagyta azt. A Millennium expressznek továbbá van egy különleges tulajdonsága, nevezetesen az, hogy minden olyan fiatalon segít, aki a környezetében vészhelyzetbe kerül. Ilyenkor meghúzódnak a vészfékek, a gőzös önmaga szabja meg az irányt és a sebességet, s úgy áll meg a fenyegetett előtt, hogy az épp abba a vagonba szállhasson be, aminek a szolgáltatásaira a leginkább szüksége van. A regény kezdő szakaszán a másik főhős, Mattyasovszky Teri – aki létező személy volt, és ténylegesen fotóművész – is épp azért szállt fel az étkezőkupéra, mert már napok óta nem evett. Mivel pedig hőseink kalandjai végig egybefonódnak a vonattal – sőt az első száz oldalon el sem hagyják a szerelvényt⁴ –, és annak segítségével ismerik meg mind jobban a világot, a befogadó pedig a gőzös nevével felvértezett trilógia révén teheti meg ugyanezt, a *Millennium expressz*, sorozatcímként használva a világlépésre utaló önreflexió lesz; kötettrilógia és szerelvény a megnevezés által montírozódik egybe. A síneken futó árvaház nevének jelentése mindezen túl a magyar államiság ezer évére is utal, pontosabban arra, hogy építői, s főként masinisztája, Kazán, eredendően 1896-ig szándékozott üzemeltetni a szerelvényt.

Kazán maga igen különleges figura, hisz mindamellet, hogy ő testesíti meg a bölcs, gondoskodó, jólelkű, de tekintélyt parancsoló karakter archetipusát, egyszerre idézve meg Tolkien Gandalfját, Rowling Dumbledore-ját vagy épp Lakatos István Széklábját, jóformán egymaga lesz felelős a regényvilág zsánerjegyeinek térnyeréséért is. Itt mindenekelőtt az enyhe steampunk és fantasy vonásokra gondolunk, de az ő „számlájára írhatók” a road-⁵ kaland- és tanító regény műfaji sajátosságai is,⁶ hisz nélküle a vonat, ez az utazó tanár-vaház sem röhöghet volna a világ sínhálózatát.

Dávid Ádám előszeretettel él beszélő nevekkal. A Kazán becenév például eleve maga mellé rendeli a hozzá társítandó, mozdonyvezetői pozíciót – amit tovább tetéz, hogy a kormos férfi annak a George Stephensonnak az unokája, aki az első személyszállító szerelvényt üzemeltette be 1825-ben –, Randássy neve az arcán viselt sebhely által teljeseedik ki, Kirpicse pedig ügynöki pozíciója révén, hiszen az annak alapját adó orosz szó téglát jelent.

Most azonban vessünk egy pillantást a trilógia gőzbetyár sajátosságaira, hisz ezek révén sok mindent megtudhatunk Dávid Ádám univerzumának működéséről is.

Gyuris Norbert történeti stratégiákon alapuló polarizációja a *historikus* és a *fantasy* pólusok mentén osztja ketté a steampunk kánont, melyek közül az előbbi a realitás talajáról kiindulva gondolja tovább a gőztechnológiát, és teljesíti ki annak lehetőségeit, míg az utóbbi megtűri a fantasztikus elemet, s a túlpörgetett gőzmasinériákat ugyanúgy a világ evidens részeiként találja, mint a mágiát.⁷ Dávid Ádám trilógiája egyik csoportba sem illik bele maradéktalanul, ám mindkettőből merít egy kicsit. A szerző sehol nem törekszik arra, hogy megváltoztassa az általunk is ismert 1896-os év történelmét, nem borítja fel elképesztő gépezetekkel a világpolitikai viszonyokat, egyszerűen csak Kazán által eszkábáltat olyan steampunk szerkezeteket, amelyek megkönnyítik a hősök mindennapjait:

Bal kezében egy fémkart tartott, és ahogy ujjával mozgatta a vállrészből kiálló acélbillentyűket, a keze meghosszabbításaként használt szerkezet engedelmeskedett az akaratának.

[...]

– Kazán egy félig kibelezett zongorából építette meg a fémkar belsejét. Ha fent megnyomsz egy billentyűt, az energia végigfut a húron, és a kar alján megmozdul a hozzá tartozó acélujj. (MEP: 6; 10.)

A barkácsolás, a gőzbetyár szubkultúrát olyannyira jellemző DIY, azaz a „csináld magad” tevékenység hathatósan visszaköszön a regényben – az előbbin túl gondoljunk csak a tanulmányunk mottójára. A masiniszta például külön kocsit tart fenn műhelyként, ahol a fémkarhoz hasonló, korukat megelőző, fogaskerekes, gőztechnológiára működő eszközöket készít. Különös módon ezek a szerkezetek is hozzájárulnak azonban a *fantasy steampunk* klasszis térnyeréséhez, hiszen olykor ugyancsak saját akaratuk szerint viselkednek, mint az expressz maga:

A fiú feljajdult fájdalomában, és végre elengedte a fémkart, amit rejtélyes erő húzott Zsigához.

[...]

Ekkor a pokróc megmozdul. A fémkar kicsúszott alóla, lassan a levegőbe emelkedett, és a fémvégződés végére rácsatlakoztak Zsiga remegő kezére. (MEF: 210; 235.)

7 Vö. GYURIS Norbert, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things = H. NAGY Péter (szerk.), Idegen univerzumok. Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fictionról és a cyberpunkról*, Parazita könyvek 1., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2007, 218–219.

8 Lásd: Farah MENDLESOHN, *Rhetorics of Fantasy*, Wesleyan University Press, Middletown – Connecticut, 2008, xi–xxv. A kurzívval szedett magyar megfelelő Hegedűs Orsolya fordítása, innen: HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövedéke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.*, Parazita könyvek 8., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2012, 8.

9 Cory GROSS, *Varieties of Steampunk Experience*, Steampunk Magazine, 1. sz., 60–63. = <http://www.combustion-books.org/downloads/SPM1-web.pdf>

10 Celeste OLALQUIAGA, *The Artificial Kingdom: A Treasury of the Kitsch Experience*, Pantheon Books, New York, 1998, főként 28–29; 68–74; 293.

11 Az itt (is) felmerült leágazásokról lásd: Jeff VANDERMEER – S. J. CHAMBERS, *The Steampunk Bible. An Illustrated Guide to the World of Imaginary Airships, Corsets and Goggles, Mad Scientists, and Strange Literature*, Abrams Image, New York, 2011, 54–55, és a Wattpad (<http://www.wattpad.com/story/616257/parts>), illetve a The Encyclopedia of Science Fiction (<http://www.sf-encyclopedia.com/>) oldalak vonatkozó szócikkeit.

12 A tipikus gőzbetyár karakterekről lásd: William H. STODDARD, *GURPS Steampunk*, Steve Jackson Games, Austin, 2002, 30–51.

A szöveg helyenként elhinti annak lehetőségét, hogy a gőzbetyár szerkezeteket összekötő és egymáshoz vonzó, „rejtélyes” erő pusztán magnetikus eredetű, ám az expressz azon tulajdonsága, hogy önkaratából segít a bajbajutott gyerekeken, s hogy Kazán varázslatos tükre mindig a világ 1849-es állapotát tükrözi vissza, amikor is családja nagy tragédiájára került sor, s ami után a gőzös is elnyerte fantasztikus tulajdonságait, egyértelműsítik a fantasztikum jelenlétét. Utóbbi azonban, mint a steampunk elemek is, mindig a Millennium expressz környezetéhez kötődik, és nem az azt körülvevő, realiztikus világ sajátja, Farah Mendlesohn terminusainak tekintetében tehát a mű *betolakodó*, azaz *intrusive* fantasynek tetelezhető.⁸

Cory Gross fajta-meghatározása felől nézve⁹ – ami Celeste Olalquiaga giccsméletén alapul¹⁰ – sem egyértelmű a trilógia besorolása, hiszen annak steampunk fejlesztései közt akad segítő erejű is – ilyen például a fentebb emlegetett, Kazán-féle fémkar –, ami a *nosztalgikus*, a technika üdvöztető erejét valló művek csoportjába helyezné, a gonosz Kirpics nyomozó halálvonatának tisztításai ellenben a *melankolikus* vonalat, a túlfejlett szerkezetekkel járó, romboló hatásra figyelmeztető típust állítják előtérbe. A regény tehát azt az általánosnak is mondható tanulságot tudhatja a magáénak, ami szerint egy eszköz annak alapján lehet jó vagy rossz, hogy kinek a kezébe kerül, és az illető mire használja. Ezt erősíti meg az is, hogy Kirpics Kazán fémkarja alapján fejlesztette ki halálvonatát *A tudósító*ban.

A gőzbetyár irányzat maga is több alkategóriára tagolódik, amelyek *kortörés* és *világ-megközelítés* szerint különíthetők el. Az említett alkategóriák azonban, mivel inkább specifikus sajátosságokat hivatottak magukba tömöríteni, egymás viszonylatában nem kizárólagosak, így pedig egy-egy műben egyszerre több is jelen lehet belőlük. Esetünkben a fogaskerek- és gőzalapú fejlesztések dominálnak, tehát a colcpunk és a steampunk, de a bütykölés révén a stitchpunk is megemlíthető, ami magyarosan fércpunkként volna emlegethető.¹¹

A *Millennium expressz*-trilógia a steampunk technológiákon és annak tipikus eszközein túl – mint amilyenek a léghajók, a fogaskerekűek, a gőz hajtotta gépezetek s a gőz maga, a velocipéd, a zsebóra és mások –, az irányzat egyéb jellemzőit is a magáénak tudhatja. Ilyen például a sok helyütt felrémelő humor, a túlhangsúlyozott rigolyák és állandó jellemjegyek, s a műfaj jellegzetes karakterei is, mint a kalandor – például Zsiga és Teri –, a feltaláló – Kazán –, a detektív – Fecske felügyelő –, a riporter – Szike –, és mások.¹² Bár a stimulánsok, ifjúsági regényről lévén szó, háttérbe szorulnak – legfeljebb Lujza mama előszeretettel használt altatóját, a macskagyökérteát említhetnénk „drogként” –, hőseink java a társadalom peremterületeiről származik – ami éppúgy steampunk-jellegzetesség –, hisz a szerelvény lakói eredendően mind nincstelen, kolduló árvák voltak. A gyermeksze-

génység témájának feszegetése beillik a gőzbetyár irányzat azon humánus törekvései közé, miszerint az általa megelevenített kor, illetve napjaink társadalmi problémáinak felszámolását rendre célul tűzi ki. Amíg a trilógia főellensége, az orosz Kirpics rabszolgamunkára fogja az elrabolt fiatalokat, addig Kazán jótéteményesükként jelenik meg.

– Mit gondolsz, miért használok ennyi gyereket a piszkos munkához? Nincs megbízhatóbb munkaerő, mint egy fattyú, akit kivakarsz a mocskoból.

[...]

– Jellemző, hogy amíg te a koldushálózat részleteit tervezgetted mellett, az apám ugyanakkor határozta el, hogy vonatot épít az árva-áknak. (MEF: 126; 130.)

A gőzbetyár jegyek zsánerönreflexiókként a regénynyelv szerveződé-
sét is jellemzik, amennyiben mediális megszerkesztettségük tech-
nológiai alapokból merít.¹³ Ebbe a mintázatba illik bele Kazán hang-
színeinek jellemzése, amikor a következőket állítja:

– Azt tudom, hogy én ki vagyok – nevette el magát Kazán. A hangja
tisztá volt, akár a vonatfütyű, csak néhány oktávval mélyebben szólt.
(MEP: 35.)

Ezzel a nyelvi megoldással a szöveg a vonatvezető nevé-
n túl is összekapcsolja, egybemontírozza őt a szerelvényével, s nincs ez
másként a következő szakaszoknál sem:

– Kár a gőzért, fiacskám – mondta Kazán, és nagy élvezettel pöfékelt
tovább.

[...]

A masiniszta akkora füstfelhőt fúj maga köré, hogy félő volt, rögtön
el is tűnik benne. (MEP: 36; 59.)

A „gőzöm sincs” típusú nyelvi megoldások ugyancsak hangsúlyozot-
tan felhívják a figyelmet a gőzvándál jellegre, igazolva, hogy a szerző
nem csak cselekményi, világépítési és technikai, de poétikai fronton
is jelezni kívánta műve műfaji hovatartozását.

Mint azt már fentebb is jeleztük, steampunk és fantasy elemei
ellenére a trilógia a valós 1896-os világot kívánja az olvasók elé tárni,
rengeteg, jól megalapozott ismerettel. Az első részben, *A potyautas*-
ban például részletezésre kerülnek a fővárosi millenniumi ünnepek,
Somossy Károly budapesti „Konstantinápolyától” kezdve –
amely a korabeli Európa legnagyobb mulatóközpontja volt –, a
Feszty-körképen, s az ennek ihletéséből született, Ziegler Géza által
mégálmodott Pokol-körképen át Captif Godard gázballonjáig, mely-
nek valós hirdetménye a regény egyetlen illusztrációja¹⁴ is egyben.
Utóbbi hathatósan hozzájárul a világ valóságosságának hangsúlyozá-
sához, ahogy *A fogolyban* egy Houdini-poszter, *A tudósítóban* pedig
a világotutazó Nellie Bly nevéhez fűződő társasjáték teszlik ezt. Mivel a

13 A popkultúraku-
tató H. Nagy Péter
William Gibson és
Bruce Sterling
koprodukciós regé-
nyében, *A gépezet*-
ben tár fel hasonló
szerveződést, s
mivel utóbbi a nem-
zetközi steampunk
kánon egyik kulcso-
pusa, Dávid Ádám
rokonmegoldása
révén a gőzbetyár
fősodorral látszik
kommunikálni. Vö.
H. NAGY Péter, *A
képzelet nagymes-
terei – Dicktól
Robinsonig* = KESERŰ
József – H. NAGY
Péter (szerk.),
Kontrafaktumok,
Selye János
Egyetem, Komárom,
2011, 42.

14 *Ballon Captif
Godard – A kötött
léghajót ábrázoló
plakát*, Országos
Széchenyi Könyvtár,
2016. = <http://nemzetikonyvtar.tumblr.com/post/145148042373/ballon-captif-godard-a-k%C3%B6t%C3%B6t%C3%A9ghaj%C3%B3t-%C3%A1br%C3%A1z%C3%B3plak%C3%A1t>

15 BÖSZÖRMÉNYI Gyula, *Ady Bandi és a tyúkok*, Librarius, 2015. = <https://librarius.hu/2015/07/03/david-adam-millennium-expressz/>

16 NÉMETH Eszter, *A vágány mellett, kérjük, vigyázzanak! Dávid Ádám: Millennium expressz*, Prae online, 2014. =

[HTTPS://WWW.PRAE.HU/INDEX.PHP?ROUTE=ARTICLE/ARTICLE&AID=7004](https://www.prae.hu/index.php?route=article/article&aid=7004)

harmadik rész kurzívval tördelve közli Szike szibériai tudósításait, melyek a trilógia szerint a Budapesti Hírmondóban jelentek meg, megállapíthatjuk, hogy a szerző a határátlépés irodalmi alakzatával is él. Sőt, itt hivatkoznánk az időmérés, illetve a visszaszámlálás köteten belüli fontos szerepére, amit nem csak sokszori említésük igazol, de az is, hogy a margókon rendre megjelenik egy zsebóra, ami alatt a befogadó a hátralévő időt is ott találja, fokozottabban érezve át annak múlását. A szereplők sietsége így rá is könnyen ráragadhat, az ugyanis a kritikusok egybehangzó véleménye szerint kétségtelen, hogy a regény talán túlságosan is gyors cselekménytempót diktál. Böszörményi Gyulával szólva: „A történet úgy száguld, mint egy túlfűtött, fékevesztett, masiniszta nélkül maradt vonat, úgyhogy kitekintve az ablakon ne csodálkozzunk, ha az egyik pillanatban még a Lumière testvérekkel, a következőben már Drakula gróffal szemézzünk.”¹⁵ Németh Eszter – aki a rétegzett karakterépítést tartja *A potyautas* legfőbb erényének –, ugyancsak problémásnak látja a túlpörgetett tempót. „Mintha a regényből kimaradtak volna a hosszabb leírások, melyek a sok történés közt az elmélyedés, beleélés és természetesen a késleltetés funkcióját is hivatottak lennének betölteni. [...] A milleniumi ünnepség kellős közepébe berobogó vonat és üldözés mellett elfért volna a tömeg leírása, a millió megteremtése, végtére is 1896-ban vagyunk. Mivel ezekből kevés van, és azok is rövidke, az olvasó dolga nehezebbé válik.”¹⁶

A mellékszereplők közt olyan nevek rémlenek fel, mint Ady Bandi, a már ifjoncnak is igen bohém, nőcsábász, talán túlságosan is kikarikírozott költőfejedelem, aki jellemzően megszólalni is csak a nevéhez fűződő, vagy másoktól vett művek soraival hajlandó.

- Ez aztán az ízig-véríg fekete zongora! – mondta Ady, és csak úgy álltában játszani kezdte egy édes-bús sanzon dallamát.
- Jól elhangolódott – csóválta a fejét Teri. – És hiányzik is néhány billentyű. Hát persze! Azokból készíthette Kazán a fémkarját.
- Bolond hangszer – suttogetta átszellemlőten Ady Bandi. – Sír...
- Nyerít...
- És búg! (MEP: 90–91.)

Vele együtt száll fel a vonatra a magyar delfin, Hajós Alfréd is, akit a csapat az első újkori olimpiai játékokra is elkísér, hogy elhozhassa két első helyezését hazájának. Útjuk során érintik Töröcsvár vidékét, Isztambul, majd a második részben az amerikai Szabadság-szoborról tudunk meg rengeteg adatot, Houdiniékkel – aki ugyancsak magyar származású, eredetileg Weisz Eriknek hívták – turnézzuk végig az államokat, és az 1896-os Crush-i, szenzációként beharangozott, frontális vonatütközésnek is szemtanúi leszünk. A harmadik kötetben Oroszországba, a transzszibériai-vasútvonal vidékére, Japánba, Kínába és Indiába látogathatunk el hőseinkkel. Közben megannyi ismeretet szerzünk ezekről a vidékekről és történelmükről – például a kaliforniai aranylázzról, a bostoni teadélutánról, a Patyomkin-falvakról –, de különböző népszokásokról – Halloween –, a vonatkozás rejtelmeiről – bele-

értve nyomtáv és fesztáv különbségét –, küzdősportokról – Tai Chi –, ételekről – hamburger, Coca-cola –, személyekről – Liszt Ferenc, az orientalista Vámbéry Ármin, a porcelángyáros Zsolnay Vilmos, Teri nagyapja, vagy Signora Montessori és az ő pedagógiai-pszichológiai újításai, amelyek az expressz tankupéit is jellemzik –, s jószerével a Morze-ábécét is elsajátítjuk a sorozat végére.¹⁷

Nem hazai területeken járva a kommunikáció nyelve elsőrendűen az angol lesz, s ezt a szöveg sem magyarítja – nyelvleckéket is biztosítva az ifjú olvasóknak –, ám tudatosan könnyű nyelvhasználattal él. Egy idő után zavarólag hat azonban, hogy hőseink bármerre járnak is, rendre találunk valakit, aki legalább alapszinten bírja a magyart. Mindezen felül egy-egy szakaszon talán kissé túlhangsúlyozásra került a nemzeti öntudat jelentősége, például az ezeréves államiság keltette büszkeség, és kedvezőtlen áthallásokat eredményez az a szakasz is, amikor hőseink ellenszenvvel tekintenek arra, hogy Godard személyében egy külföldi is meggazdagodhat a millenniumi ünnepeken. Ezt a fajta elfogultságot legfeljebb olyan részek ellensúlyozzák, mint mikor a magyarok kedvelt búsongásáról értekeznek a szereplők.

Annak ellenére, hogy fentebb pozitívan nyilatkoztunk a kötetek különösen dinamikus nyelvezetéről, az egyszerűség – még ha a tizenkét év körüli, kiskamasz korosztály is a fő célközönség – egy idő után hátránnyá is válik, hisz a fel-felrémlő, tetszetős hasonlatok gyakoribb alkalmazása esztétikailag is dúsabbá tehetné volna a prózát, és a befogadást sem nehezítette volna meg. A trilógiában, különösen annak második és harmadik kötetében – amelyek a világépítéshez nem, csak az utazáshoz járulnak hozzá új terekkel –, több helyütt oldalakon át tartó üresjáratok kapnak helyet; vitathatatlanul *A potyautas* a sorozat legjobban sikerült darabja. Kikezdhető volna a szereplők egymáshoz fűződő vérségi kötelékének klisészerű túlhangsúlyozása is, minek folytán a jó és a rossz oldal kulcsfigurái is mind ugyanarra a családfára kerülnek,¹⁸ s talán azokon a hangsúlyokon is dolgozni kellett volna még, hogy egy kedves kutya halála, már csak a kifejtettség tekintetében is nagyobb drámaként lepleződik le a sorozatban, mint az apáé vagy a nagyapáé. Esetenként túl markánsak a karakterek véleményváltásai – például az oldalszázakon át épülő szerelem egy bekezdésben is pusztán barátsággá képes válni –, s az oldalcserék is – a főgengszter Randássy hamar elesett figurává s mintapapává lesz. De túlzás az is, amikor az egyik okoskodásra hajlamos szereplőt, Dezsőkét, rendre a „dugulj el” paranccsal némítják el, ami bár egy ideig még viccesnek, a sokadik alkalomnál már erőltettnek hat, s ugyanez mondható el a nem magyar, vagy teli szájjal beszélő szereplők rontott nyelvének gyakori alkalmazásáról is.

A trilógiának nagy erénye azonban az 1896-os kulturális hagyománnyal való folyamatos és többrétegű kommunikáció. A világjárás során meghatározó lesz például számos irodalmi mű emlegetése, amelyek a kor tekintetében értelemszerűen az általunk klasszikusokként számon tartott szövegcsoporthoz kerülnek ki. Hőseink a vasuta-

17 A Magyar Narancs cikkírója szerint *A potyautas* túl sok ismeret átadására törekszik. Vö. TOROCZKAY András, *Dávid Ádám: Millennium expressz – A potyautas*, Magyar Narancs, 2014/11. (03. 13.) = <http://magyarnarancs.hu/konyv/david-adam-millennium-expressz-a-potyautas-89167>. Ezzel ért egyet Böszörményi Gyula is, mondván: „Dávid Ádámot egyértelműen a jó szándék és a remek alapötlet minél alaposabb kibontásának vágya vezérelte, ám olykor kissé túlfűtötte a saját kanzáját. A kevesebb talán több lett volna: kevesebb történelmileg valós személy szerepeltetése – kevesebb groteszk karikírozás – kevesebb »burkolt« ismeretanyag-átadás[.]” Lásd: BÖSZÖRMÉNYI, I. m.

18 Ebben a tekintetben Kírpics és Randássy kapcsolata a klasszikus *Csillagok háborúja*-trilógia két főgonoszának, Darth Sidiousnak és Darth Vadernek a viszonyát idézi meg. Könyvbemutatóiban erre a szerző is többször utalt. Vö. TÓTH B. Zsuzsa, *A kamaszok is olvasnak*, VEOL, 2016. = <https://www.veol.hu/tapolca/a-kamaszok-is-olvasnak-1806516/>

19 Ezt a vonatkozást egy interjúban a szerző meg is erősíti, amikor azt mondja: „Évek óta foglalkoztat tankönyvekbe száműzött, kanonizált íróink életrekelése is.” Lásd:

HANNA,

Gőzmozdony az Oktogonnál.

Interjúnk Dávid Ádámmal, Pagony, 2013. =

<https://www.pagony.hu/gozmozdony-az-oktogonnal>

zás alatt végig olvasnak, beszámolnak egymásnak olvasmányélményeikről, vagy visszaemlékeznek Kazán felolvasóestjeire. Olyan, a korban sokszor újdonságnak számító alkotások kerülnek így egymás mellé, mint *A dzsungel könyve*, a *Drakula*, a *Sherlock Holmes-történetek*, *A három testőr*, *Az arany ember*, az Arany-balladák, a *Winnetou-regények*, a *Tom Sawyer kalandjai*, a *Tamás bátya kunyhója*, az *Anna Karenina*, a bibliai tékozló fiú története, a nagy előd, Jules Verne *Nyolcvan nap alatt a Föld körül* és *Sztrogof Mihály* című regényei, megfűszerezve Petőfi-, Ady- vagy Whitman-versrészletekkel.

Mivel Dávid Ádám hősei jellemzően egyenesen rajonganak az említett történetekért, trilógiájával olyan, akár didaktikusnak is nevezhető funkciót is ellát, hogy megpróbálja felkelteni az érdeklődést az egyre nehezkesebben forgatott kötelező olvasmányok iránt.¹⁹ Azáltal viszont, hogy maga is merőben más nyelvezetet használ, mint az említett opusok bármelyike, óhatatlanul rávilágít a küldetés teljesíthetetlenségére is, elvégre a klasszikusok pozitív értékelése révén még nem válik könnyebbé a befogadásuk, s különösen igaz ez a tizenéves olvasókorosztály tekintetében.

De most térjünk rá a szerző irodalmi elődeivel folytatott, tetszetős párbeszédeire.

A tudósító során hőseink eljutnak Ceylon szigetére, ahol *Az Ezeregyéjszaka* meséinek kerettörténete, s egy konkrét meséje, az *Aladdin* is újraírva bontakoznak ki előttünk. Utóbbit egy lopott lámpással menekülő fiú eleveníti fel, akitől a csapat nemrég vásárolt majma ragadja el a trófeát – a jelenet a világhírű Disney-meséből is megidézi Aladdin és kedvence, Abu megismerkedésének képkockáit. A millenniumosok viszont csak akkor tudnak sikerrel továbbállni a szigetről, ha vendéglátójuk, a maharadzsa segít rajtuk.

– Egy feltétellel bocsátja az önök rendelkezésére megújuló léghajóját – folytatta a tolmács –, ha addig minden este a történeteikkel szórakoztatják őmaharadzsaságát. Utazásai során mindig keresi a jó mesemondókat, hisz a szórakoztató történetektől gyermekkorától el tud aludni, még ha rövid időre is. Tudják, őmaharadzsasága évek óta súlyos álmatlanságban szenved. Különböző gyógymódokkal kísérletezett, de naponta néhány órácskát tud csak félálomban szunyókálni (MET: 161.)

Noha a későbbiekben Lujza nővér macskagyökértea a keleti uralkodó problémájára is gyógyírként szolgál, a jelenet számunkra azért fontos, mert *Sahriár király és Sahrazád* meséjét írja újra, ezáltal az egyik legrégebbi történetgyűjteménnyel létesítve szoros kapcsolatot.

Egy másik, igazán tetszetős megoldás, hogy Dávid Ádám trilógiájában Gárdonyi, Stoker és Ady számára a regények narratívája kínálja az inspirációt nagy műveik megalkotásához. A költőre vonatkozóan ilyen az a fentebb beemelt mozzanat, mely szerint a Kazán ódon hangszerével való szembesülés ihleti *A fekete zongora* című költeményt, Stoker pedig éppúgy egy Randássyról készült, kísérteties törtcsvári fénykép révén véli visszaigazoltnak rémhistóriája főkarakte-

rét, ahogy Gárdonyi is a félszemű maffiózóra alapozza az *Egri csillagok* Jumurdzsájkját. Az eredő és a következmény státuszának effajta felcserélése ugyancsak értelmezhető a klasszikusok újraolvasására vonatkozó felhívásként – a befogadót „többlettudással” vértelve fel –, jöllehet, a sorrendváltozás által, s persze a felsorakoztatott művek listáját szemrevételezve is levonható a következtetés, hogy Dávid Ádám a populáris és szépirodalom határainak létjogosultságában sem hisz.

A szövegben olyan interart anakronizmusok is felfedezhetők, amelyek viszont már az olvasók felé tett kikacsintásokként lepleződnek le, hiszen az 1896-os év szereplőinek még nem lehetett fogalmuk azokról a populáris slágerekről, amelyekben a „whisky dupla jéggel” variánsa és a „vonat nem vár” töredékek a refrének részeként ivódnak majd bele több korosztály ismerethálójába is, gondolva itt Charlie *Jég dupla whiskyvel* és Demjén Ferenc *Szerelemvonat* című dalaira. Irodalmi fronton ugyanilyen anakronizmus *A potyautas* hatodik fejezetének címe, az *Iskola a vonaton* is, ami Ottlik Géza nagyművét, az *Iskola a határon*-t lebegteti be, a szöveggörnyezet által felerősítve pedig még markánsabb „a nagy testvér figyel” szakasz, ami pedig George Orwell 1984-ére játszik rá.

A trilógia az irodalmi ismeretek megszilárdításán túl más médiumok emlegetéséről sem felejtkezik meg. Amerikában járva szó esik például az első képregényről, a *The Yellow Kid*-ről, vagy Liszt *Funérailles* című zongoraművéről, amelyet a szabadságharc bukása fölött érzett gyász ihletett, s a Lumičre fivérek nevéhez fűződő rövidfilmek emlegetésével, mint amilyen *A vonat érkezése* vagy *A megöntözött öntöző*, a trilógia a mozgóképek klasszikusaihoz is elvezeti a befogadót.

Az itt felsorakoztatott, széttartó kapcsolások felől nézve egy pillanatra arra kérnénk még a kedves olvasót, hogy lapozzon vissza újra a dolgozatunk nyitányába emelt idézethez... ami egy tipikusan steampunk eljárást ír le: az újrahasznosítás műveletét. Dávid Ádám *Millennium expressz*-trilógiájának szerveződési elve is ezen alapul. Aprólékos kutatómunkával épít fel újra, porol le, s helyenként gondol tovább egy régen letűnt kort, majd invitál meg egy abban elmerülő kalandtúrára. A receptje: sok-sok ismeret, a nagy-nagyvilág, megboldítva egy csipetnyi fantasy-vel és gőzbetyársággal. Kétségkívül sajátos kísérlet a hazai steampunk kánonon belül.

A Millennium expresszre szóló jegyek pedig kiválthatók a könyvboltokban...